

NECATİGİL, RILKE VE YALNIZLIK

Yıldız Teknik Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü ile Küçükçekmece Belediyesi'nin 11-12 Mayıs 2016 tarihlerinde birlikte düzenledikleri Doğumunun Yüzüncü Yılında Behçet Necatigil Sempozyumu'nda sunulan yayımlanmamış bildirinin genişletilmiş halidir. Alıntılardaki vurgular makale yazarına aittir.

ÖZ: Yalnızlık, 'insan'a özgü evrensel bir duygudur. Yalnızlık, yaşantıdan kaynaklanan bazı durum/lar veya bu durum/ların yol açtığı bazı davranışların sonucunda ortaya çıkar. Fakat kaynağı ne olursa olsun, yalnızlık insan yaşamının önemli bir parçasıdır. Yalnızlığın hangi durumlarda ortaya çıktığı ve insanda nasıl davranış değişikliklerine yol açtığı/ açabileceği hakkında yapılan araştırmalarda "psikotik, otistik, sosyal, gizli, varoluşsal, manastır, içsel" vb. birçok sınıflandırma (taxonomy) ile karşılaşmak mümkündür. Yazı, insanî öze ilişkin bu konuyu, Modernizmin sonucu olarak bireyin öne çıkışıyla görülmeye başlanan "varoluşsal yalnızlık" açısından ele alıp konunun Behçet Necatigil'in eserlerinde nasıl ortaya çıktığının izini sürmektedir.

Anahtar Kelimeler: Varoluşsal yalnızlık, Modernizm, Rilke, Malte Laurids Brigge'nin Notları, Neoromantizm.

Necatigil, Rilke and Loneliness

ABSTRACT: Loneliness is a universal emotion unique to "human being". It results from certain situations originated from certain experiences or certain behaviours caused by those situations. Regardless of its source, it is an important part of human life. Studies on the sources and behavioral changes of loneliness show different categorizations of loneliness such as psychotic, autistic, social, hidden, existential, monastic, or internal. This study aims to discuss this issue about human essence in terms of "existential loneliness" that started to seem as a result of modernism with the prominence of individual, and to trace how it appears in the works of Behçet Necatigil.

Keywords: Existential loneliness, Modernism, Rilke, The Notes of Malte Laurids Brigge, Neo-romanticism.

TÜRK LÜK BİLİMİ ARAŞTIRMALARI
JOURNAL OF TURKOLOGY RESEARCH
47. SAYI / VOLUME
2020-BAHAR / SPRING

Sorumlu Yazar Corresponding Author

Prof. Dr.
Rahim TARIM

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üni.
Fen-Edebiyat Fak.
Türk Dili ve Edebiyatı Böl.

rahimtarim@gmail.com

ORCID: 0000-0002-7901-57-60

Gönderim Tarihi
Received
18.04.2020

Kabul Tarihi
Accepted
30.05.2020

Atf
Citation
TARIM, Rahim (2020), "Necatigil, Rilke ve Yalnızlık", *Türk Lük Bilimi Araştırmaları*, (47) 149-172.

ARAŞTIRMA MAKALESİ
RESEARCH ARTICLE

Giriş

Behçet Necatigil, orta ikinci sınıftan itibaren girmiş olduğu Kabataş Lisesi'nde iyi bir Almanca eğitimi alır. 1936 yılında kayıt olduğu İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü'nde okurken Almancasını ilerletmek amacıyla Halkevleri'nin yabancı dil kurslarına da devam etmektedir (Tarım, 2002: 29). Üniversitede, hocası Prof. Dr. Reşit Rahmeti Arat'ın yardımlarıyla ve Deutscher Akademische Austauschdienst (DAAD) kurumunun davetlisi olarak 3 Temmuz 1937 tarihinde Almanya'ya giden Necatigil (Necatigil, 1999b: 17)¹, Humboldt Stiftung bursu ile dört ay Berlin Üniversitesi'nde yabancılar için verilen Almanca kurslarına katılır. Necatigil'in Almanya'ya ikinci gidişi ise, öğretmenlik yıllarından beri yazışmakta olduğu Frankfurt'taki Türkolog arkadaşı Prof. Dr. H. Wilfrid Brands'ın aracılığıyla (Necatigil, 2001: 153) ve yine aynı kurumun davetlisi olarak 1972 yılının temmuz, ağustos ve eylül aylarında Stuttgart/Feuerbach'a gerçekleşir (Çetin, 1997: 6, 7, 16; Pazarkaya, 2016: 5, 8, 11). 1974 yılının ağustos-eylül aylarında "Sürrealizmin 50. yılı" dolayısıyla Belçika/Knokke'de düzenlenen bir etkinliğe giden Necatigil, Yüksel Pazarkaya'nın tatlı bir emrivakisiyle yanlarında Türkiye temsilcisi Tahsin Saraç da olduğu halde Almanya'ya geçer (Pazarkaya, 2016: 7). Yine 1977 yılının 3-7 Ekim tarihleri arasında Münih/Tutzing'de yapılan Balkan Edebiyatları Semineri'ne katılmak üzere Almanya'ya giden Necatigil, Yüksel Pazarkaya ile Stuttgart ve Berlin'e de kısa bir ziyaret yapma imkânı bulur (Pazarkaya, 2016: 7).

Behçet Necatigil'in yabancı dil bilgisi, Batı kültürünün kapılarını ona Almanca üzerinden açacaktır. Almandan "otuzun üzerinde" çevirisi olan (Pazarkaya, 2016: 11) Behçet Necatigil'in Rilke'den yaptığı ilk çeviri, 1940 yılının eylül ayında *Hamle* dergisinde Behçet Necati adıyla ve "Rainer-Maria Rilke'nin 'Malte Laurids Brigge'nin Notları' İsimli Kitabından Bir Parça" başlığıyla yayımlanan bir bölümdür.²

1947 yılında ise *Tercüme Dergisi*'nde³ Millî Eğitim Bakanlığı'nın Batı dillerinden çevrilecek eserler listesinin 329 numarasında Alman klasiklerinden Rainer Maria Rilke'nin *Malte Laurids Brigge'nin Notları* adlı eserinin Dr. Andreas Tietze ile birlikte Behçet Gönül tarafından çevrileceği

¹ 1 Ağustos 1948 tarihinde Fahir Onger'e verdiği bir röportajda şunları söylemektedir: "1937 temmuzunda üniversite ikinci sınıfa geçince Berlin'de 'Deutscher Akademische Austauschdienst' müessesesinin davetlisi olarak etüd maksadiyla Berlin'e gittim. Dört ay Berlin Üniversitesi lisan kurslarına devam ettim."

² *Hamle*, S.2, Eylül 1940, s. 11-13.

³ *Tercüme*, C. VII, S.41-42, 19 Mart 1947, s. 488.

haberi verilir.⁴ Daha sonra bu eser, Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasında 1948 yılında yayımlanır (Necatigil, 1999b: 17; Tayanç, 2016: 99)⁵. Eserin iç kapağında “Bu eseri Dr. Tietze ve Kabataş Lisesi Öğretmenlerinden Behçet Necatigil dilimize çevirmişlerdir.” açıklaması da yer almaktadır.

Behçet Necatigil vefatından tam dört yıl önce, Rilke'nin 100. Doğum Yıldönümü dolayısıyla yazmış olduğu yazısına “Doğumu da ölümü de aralık ayında (1875-1926).” diye başlarken kendisinin de çok sevdiği şair gibi bir aralık günü aramızdan ayrılacağını bilemezdi elbette... Ancak kendisiyle Rilke arasında kurduğu ruh akrabalığını şu satırlarla ifade etmeye çalışıyordu:

Ölüm, insan hayatının bir mihenk taşıdır. Hayat sarhoşuyken ölümü unutmamak, gerilere atmamak, korkusuyla donup kalmamak, ona teslim olmamak, bir vecd içinde kurtarıcı bir uyku gibi kollarına atılmak, hayır, bunlar değil benim söylediğim. Ona karşı bilinçli yaşamak, anlamını kavramak, onu hayata eklemek... büyük ve anlatılmaz olan budur. Rilke bu düşünceleri; canlı ve cansız eşyalar ve nesnelere, doğadaki tanrısal uyumu, parçalanmaz bütünlüğü geçirdi şiirlerine. (Necatigil: 1975)

Necatigil, yazısına Rilke'nin hayatını, Türkçe'ye yapılan ilk çevirileri ve kendisinin Malte Laurids Brigge'nin Notları'ndan yaptığı parça parça çevirilerle, eserin Millî Eğitim Bakanlığı'ndan kitap halinde çıkan çevirisine Dr. Traugott Fuchs'un yazdığı önsözden yaptığı alıntılarla başlar. Rilke'den Suut Kemal, Melahat Özgü ve kendisinin yaptığı nesir çevirilerinden örnek parçaların da yer aldığı yazıda, Rilke'nin seyahatleri, etkisinde kaldığı düşünür ve sanatçıların onun sanat anlayışında oynadığı rolden söz edildikten sonra Rilke'nin şiir anlayışından, tercümelerinden ve diğer özelliklerinden söz ederek sona erer.

⁴ Necatigil, Fahir İz'e yazdığı 3 Nisan 1947 tarihli mektubunda bu konuda şunları söyler: “Şimdi bir Almanca Lektörüyle birlikte Rilke'nin Maltenin Notları adlı mensur eserini tercüme etmiş bulunuyoruz. Beray-ı tetkik Tercüme bürosuna yolladık. Neşredilirse maalfithar ve güvenle sen ağabeyime gönderirim.” *Mektuplar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 207.

⁵ Eseri daha sonra Necatigil yeniden tercüme eder. 29 Eylül 1965 tarihli Salâh Birsal'e yazdığı bir mektupta Necatigil, bir yayınevini kendisinden bu eseri çevirmesini istediğini, ilk basımın bakanlıktan çıkmasından dolayı herhangi bir engelle karşılaşıp karşılaşmayacağını Salâh Birsal'e sormaktadır (Necatigil, 2001: 109). Bu tarihten yaklaşık bir yıl sonra, 15/16 Eylül 1966 tarihli Kâmuran Şipal'e yazdığı bir mektupta ise bu çevirinin bittiğini ve Memet (Necatigil Mehmet demiş. R.T.) Fuat'a teslim edildiğini, kasım ayı başında da çıkacağını ümit ettiğini söylemektedir (Necatigil, 2001: 131) ancak kitabın künyesinden “Aralık 1966”da yayımlandığı görülmektedir.

1. Rilke ve Malte Laurids Brigge'nin Notları Hakkında

Bu eserin önemi, yazarı kadar yazıldığı dönemden de kaynaklanmaktadır. Rilke'nin yaşadığı ve eserin yazıldığı dönem, sadece büyük imparatorlukların değil, özellikle insanlığın bel bağladığı kültürel değerlerin de çöküşe geçtiği bir dönemdir. Endüstri devrimi sonucunda ortaya çıkan Modernizmle birlikte çözülen insanî değerler sadece ahlâkî konularla sınırlı kalmayıp inanç gibi aşkın (*transcendent*) değerleri de içine almaktadır. Bu, Nietzsche (1844-1900)'nin “Tanrı öldü” dediği bir dönemdir. Çağın bunalımı, asrın belası, “yüzyılın hastalığı” (*mal du siècle*), artık “yüzyılın sonu” (*fin de siècle*) olarak anılmaktadır.

Almanların “Jahrhundertswende” yani “yüzyıl dönümü” dedikleri bu dönem, her türlü çöküşün ardından yepyeni bir dönemin geldiğinin de habercisidir. Çünkü insan yaşamına ilişkin eski-yeni birçok değer birbirinin içine girmiş âdeta yeniden harmanlanmaktadır. Bu dönemde yaşayan ve Rilke (1875-1927)'nin çağdaşı olan Stefan Zweig (1881-1942), Robert Musil (1880-1942), Karl Kraus (1874-1936), Hermann Broch (1886-1951) ve Franz Kafka (1883-1924) edebiyat; Freud (1856-1939) ve Alfred Adler (1870-1937) psikoloji; Ludwig Wittgenstein (1889-1951) felsefe; Gustav Mahler (1860-1911) de müzikte alanlarında çığır açmış öncü kişilerdir (Özoğuz 2008: 12; Cemal 2014: xii). Rilke'nin yine Paris'te bir süre yanında kaldığı ünlü heykeltıraş Rodin (1840-1917); şair Arthur Rimbaud (1854-1891) ile Paul Valéry (1871-1945); yazar André Gide (1869-1951) ile İsviçreli psikolog ve psikanalist Carl Gustav Jung (1875-1961); İngiliz yazar Oscar Wilde (1854-1900) da bu isimlere eklenebilir.

Bu dönemde, Natüralist akımın nesneleştirdiği birey ve araçsallaştırdığı sanata kaybettiği değeri yeniden kazandırabilmek amacıyla eskiye de bir dönüş yaşanır. Shakespeare yeniden gündeme gelir; efsaneler, mitler, tarihî motiflerle örülü ve rüya âlemleriyle donanmış bir edebiyatla özellikle romantik dönemin değerlerine bir dönüştür bu. Kısacası, Alman Romantizmi, Neoromantizm olarak Fransız sembolistlerinin etkisiyle Almanya'ya geri döner (Aytaç, 1983: 16, 12):

Verlaine, Baudelaire, Mallarmé ve Rimbaud gibi 20. yüzyılın sanatını da etkileyecek olan şairler bu akımın içinde yer alır. Fransa'ya komşu Almanya'da Stefan George, Fransa'dan gelen bu güçlü rüzgârın, bu yeni akımın etkisinde kalırken, Avusturya'da Hugo von Hofmannsthal ve Rainer Maria Rilke, her ne kadar 'L'art pour l'art' düşüncesine bağlı olsalar da Alman Romantizmi'ne daha yakın düşen Neoromantizm akımı içinde yer alır ve daha özel bir yol izlerler. (Özoğuz, 2008: 12-13)

Gürsel Aytaç, Rilke'yi Hofmannsthal, Thomas Mann gibi isimlerle birlikte empresyonizmin Alman edebiyatındaki temsilcileri arasında sayar ve “edebiyatı amacı kendi içinde olan sanat” olarak yorumlayan bu sanatçıların zamanla “edebiyata estetiğin yanı sıra ahlakî ve dinî görevler yüklemeye” çalıştıklarını söyler (Aytaç, 1983: 10). Bu edebiyatın insan anlayışında ise Nietzsche'nin “üstün insan” (*Übermensch*) düşüncesinin etkisi büyüktür. Bu insan tipi; yalnızlığı seven, kalabalıktan hoşlanmayan sosyal yaşamdan uzak duran bir insandır. Çünkü Nietzsche'nin bu görüşleri arasında “toplumun insanı er geç bayağılaştırdığı, âdileştirdiği”⁶ düşüncesi de vardır.

Bana çatmayan bir şey yankımaz bende (Necatigil, 1999b: 45) diyen Necatigil, Rilke'nin *Malte Laurids Brigge'nin Notları* adlı eserini bir arkadaşının evinde tesadüfen görür ve kendisi gibi şair olan kahraman Malte'den dolayısıyla kitaptan çok etkilenir.⁷ Ancak kitabı Rilke'nin dünyasına tamamen hâkim olmadan çevirmek istemez. 1940, 1944, 1945 ve 1946 yılında sırasıyla, *Hamle*, *Varlık*, *Hürses* ve *Yenilikler* gibi bazı süreli yayınlarda bu eserden bazı bölümler yayımlarsa da (Fuchs, VIII) ona asıl güveni Dr. Tietze aşılır ve birlikte bu eseri çevirirler (Fuchs, II-III). Eserin 1948 yılında Millî Eğitim Bakanlığı yayınları arasında yayımından sonra Necatigil'in adı Türkiye'de Rilke ile birlikte anılmaya başlayacaktır ama onun Almanca üzerinden çevirdiği tek yazar Rilke değildir. Yüksel Pazarkaya'nın:

Almanca'dan yaptığımız çevirilerle ilgili bir soru: Adınız Türkiye'de Rilke'nin adıyla bir arada anılıyor. Rilke'den yaptığımız Malte Laurids Brigge'nin Notları çevirisinin yayımlanması yirmi yılı geçiyor. Bu, çevirmen olarak sizin Rilke'ye Türkiye'deki hizmetiniz. Ama Rilke dışında da çeviriler yaptınız. Bunların en önemlileri sizce hangileridir? Düşün ve şiir dünyalarına kendinizi yakın bulduğunuz Alman yazar ve şairleri var mı?

şeklinde yönelttiği bir soruya Necatigil şöyle yanıt verir:

Almancamı sadece Alman edebiyatından çevirilere yöneltmem mümkün olmadı. Norveççe, İspanyolca asıllarından çeviren çıkmadığı için ben, Knut Hamsun⁸, Unamuno gibi, sevdiğim başka yazarları çevirmekte de kullandım onu. Doğrudan doğruya Alman

⁶ “Gemeinschaft macht irgendwo, irgendwann gemein.”

⁷ Necatigil, Doğumunun 100. Yıldönümünde Rilke üzerine kaleme aldığı bir yazısında bu etkiyi şöyle açıklar: “Bu yıllar benim de *Malte Laurids Brigge'nin Notları* romanını bulduğum, onunla büyülediğim yıllardı. Romandan çevirdiğim bölümler, 1940-1946 arası orada burada basıldı. Romanın bütünüyle ilk çıkışı 1948 yılına rastladı. (...) Evet, içlerinde ağır bir gurbet taşıyanlar içindi bu kitap.” (Necatigil, 1999a: 260, 262).

⁸ Necatigil'e göre Knut Hamsun da “yalnızlıkların adamı”dır (Necatigil 1999b: 144).

edebiyatından çevirdiklerim, kitap olarak şimdilik on, on beş kadar. Rilke, Günter Eich, Karl Krolow, Hagelstange ile kaynaşurdım. Bu şairlerin dünyalarında rahatlıyorum. (...) Bütün algılar, benim prizmamda biçim değiştirir, (...) Şiir her şeyden önce bir yaradılıştır; çocukluğumuzdan bu yana bizi yoğurmuş, kalıplaştırmış, bir bakış açışı, bir aspekttir. (Necatigil, 1999b: 114, 115, 115)

Necatigil, yukarıda alıntılıdığımız söyleşide sözünü ettiği bu bakış açısını Rilke'den öğrenmiştir. Felsefî bir ifadeyle Necatigil, Rilke'den 'görme'yi öğrenmiştir. Rilke'nin adı geçen bu kitabının başında yer alan "Görmeyi öğreniyorum / Ich lerne sehen" cümlesi büyük olasılıkla çeviri öncesi başlayan ruh akrabalığının bir "yaşantı birliği"ne (einfühlung) dönüşmesine yol açacak ve şair, her 'şey'e bambaşka bir açıdan bakmaya başlayacaktır.

Rilke'nin adı geçen bu kitabı günlük tarzında kurgulanmış bir anlatıdır. Necatigil "bireyin iç dünyasındaki depremleri vurgulayan" ve "roman" dediği bu eserin Batılı birçok edebiyat tarihinde Modern Avrupa edebiyatının başlangıcı sayıldığına dikkat çeker.⁹ Rilke'nin Paris izlenimlerinin bir sonucu olan ve 1904 yılında yazılmaya başlanıp 1910 yılında yayımlanan eserinin esin kaynağı, bazılarına göre Rilke'nin Paris'te tanıdığı Norveçli şair Sigbjørn Obstfelder (1866-1900)'dir (Özgül, 1948: 52). Ancak ağırlıklı eğilim ve kabul, eserin şair kahramanı Malte'nin Rilke'nin kendisi olduğu yolundadır.

İnsanın dünya ile olan ilişkisinin didik didik edildiği bu eserde, dünyanın dehşete düşüren gerçekleri karşısında insanoğlunun elinde kalan ve sığınabileceği iki şeyden söz edilir: Aşk ve yalnızlık. Bunun için de insanın her şeye en başından başlaması lâzımdır:

Yalnızlık, içinde ruhun harekete geldiği, geliştiği yerdir. Düşüncelerin sığınağı değil, fertleri tehdit eden tehlikelerin kahrmanca karşılandıkları yerdir. Bu beraber olmaktan da bir kaçış değildir. Daha çok bir 'aşk işi' için kuvvetleri geliştirecek olan yerdir (s. 131); çünkü beraberliğin ana prensibi bu 'aşk işi'dir. Bu da sevgiliyi elde etmekten, sözde bir sevgiyi göstermekten farklıdır. Aşkın kuvveti, iç varlığın yükselmesi ile ancak mümkündür. Bu da sadece 'yalnızlık' içinde mümkündür. (...) en yüksek aşkı başarabilmek üzere yalnızlığa gidişi, saf bir duygunun üzerine çıkışı

⁹ Behçet Necatigil, bu eser için "bir günce-romandır" dedikten sonra yazının sonlarında doğrudan "roman" kelimesini kullanır. Bkz.: "Doğumunun 100. Yıldönümünde 'Hayat Sarhoşu' Rilke: Ölümün anlamını Kavrama, onu hayata ekleme çabası harcayan Alman şairi" *Milliyet Sanat*, S.: 162, 12 Aralık 1975, s. 14, 15.

yalnızlığı yenişi değildir. O, (...) dünya ıstırabının mukabil bir kuvvetini arar. (Özgü, 1948: 53-54)

2. Yalnızlık, Rilke ve Necatigil’de ‘Yalnızlık’

Yalnızlık, ‘insan’a özgü evrensel bir duygudur. Yalnızlık, yaşantıdan kaynaklanan bazı durum/lar veya bu durum/ların yol açtığı bazı davranışların sonucunda ortaya çıkabildiği gibi “metaforik yönüyle (...) yaşamın yok edilemeyecek bir koşuludur” (Borgna, 2015: 30).

Yalnızlığın hangi durum/larda ortaya çıktığı ve insanda nasıl davranış değişikliklerine yol açtığı/açabileceği birçok araştırmaya konu olmuştur. Bu araştırmalarda, yalnızlıkla ilgili olarak “psikotik, otistik, sosyal, gizli, varoluşsal, manastır, içsel” vb. birçok sınıflandırma (*taxonomy*) ile karşılaşmak mümkündür.¹⁰ Bu sınıflandırmaların ayrıntılarına girmek, bilimizimizin gerek sınırlarını gerekse amacını da aşacağından biz burada sadece “varoluşsal yalnızlık” ile yetineceğiz.

Modernizmin sonucu olarak bireyin öne çıkışıyla yoğun olarak görülmeye başlayan “varoluşsal yalnızlık”, bir anlamda insanın dünya üzerindeki varlığını sorgulaması ile başlayan ‘farkındalık’tır (Tarım, 2002: 313-320). İnsan; varlığı, yaşamı, yaşamını, “ölümü ve sonrasını düşün(üp)” sorgulamaya başlamasıyla “kendinin ve kendisiyle dünya arasındaki mesafenin (de) farkına var(ır)” ve kendini yalnız hissetmeye başlar (Yaşar, 2007: 240, 241). Doğal olarak bu yalnızlık Tanrı, ölüm, yaşamın anlamı, neşe, hüznün, umut, umutsuzluk, mutluluk, mutsuzluk gibi düşüncelerle, çeşitli korku ve kaygıları da barındırır. Hatta denebilir ki insan söz konusu olduğu için bütün bu kavramlar iç içedir.

Yaşamın “başkalarına aktarılamaz”, özgün ve biricik olduğunu söyleyen Ortega y Gasset ise bu aktarılamaz oluşundan dolayı yaşamı “özünde yalnızlık, kökten yalnızlık” olarak niteler (2011: 57, 58). Ona göre insan, evrenin ortasında ve sonsuz ‘şeyler’le çevrili olmasına rağmen yapayalnızdır ve “mesele de budur zaten!” (Gasset, 2011: 60). Gasset, bu insanı “durumları fark edenlerin şairler ve romancılar” olduğunu söylemeyi de ihmal etmez (2011: 65).

Borgna ise, yalnızlığın başka insanlarla olan ilişkilerde tanımlanabileceğini, kendi içine kapanma, toplumdaki soyutlanma, kendini tecrit etme gibi durumlarda ise “olumsuz yalnızlık” dediği bir dünyadan “elini ayağını çekme hali” olduğunu söyler. Oysa “yalnızlıkta insanların ve nesnelere

¹⁰ Bu konuda bkz.: Eugenio Borgna, *Ruhun Yalnızlığı* (Çev.: Meryem Mine Çilingiroğlu), Yapı ve Kredi Yay., İstanbul 2015, 222 s.; M. Ruhat Yaşar; “Yalnızlık”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S.1, Elâzığ 2007, s. 237-260.

dünyasına açık olunur, hatta başkalarıyla ilişki içinde olma arzusu ve özlemi” bile vardır (Borgna, 2015: 23). Ancak yine de bu tür varoluşsal yalnızlar ile toplumun kendileri gibi duyarlı olmayan diğer kesimi arasında aşılmaz duvarlar olduğundan onlar tarafından tuhaf karşılanır ve ‘öteki’leş(tiril)irler. Çünkü varoluşsal yalnızlıkta birey ile ‘öteki/ler’ arasında hatta “en derin ve doyurucu ilişkilerde bile varolan” aşılmaz bir boşluk vardır (Yalom, 2016: 19).

Rilke, *Malte Laurids Brigge'nin Notları* adlı eserinde bu türden yalnızlık durumunu şöyle dile getirecektir:

YALNIZLARDAN bahsetmemiz, insanlardan, fazla anlayış beklemektir. İnsanlar, neden bahsettiğimizi anlarlar sanıyoruz. Hayır, anlamazlar. Bir yalnızı görmemişlerdir asla, ondan, tanımaksızın, nefret etmişlerdir sade. İnsanlar, onu tüketen komşular olmuşlardır; bitişik odanın, onu baştan çıkaran sesleri olmuşlardır. İnsanlar, patırtı etsinler, onun sesini boşsunlar diye, eşyaları ona karşı kıskırtmışlardır. Narinliği ve çocuk oluşu yüzünden çocuklar, ona karşı birleşmişler ve o her büyüyüşünde, yetişkinlerin rahmine büyümüştür. Bir av hayvanı gibi barınağını sezmişler ve uzun gençliği sürekli bir takip altında geçmiştir. Takatten kesilmeyip de ellerinden kaçtıkça, yaptığı şeylere bağırılmışlar, çirkin deyip kötölemişlerdir yaptıklarını. Ve o, bunlara kulak asmadı mı biraz daha ortaya çıkmışlar, yiyeceğini bitirmişler, teneffüs edeceği havayı tüketmişler ve iğrensin diye yoksulluğuna tükürmüşlerdir. Bulaşıcı hastalığı olan biri gibi adını kötüye çıkarmışlar, daha çabuk kaçıp gitsin diye ardından taşlar atmışlardır. Ve yullanmış içgüdülerinde haklıydılar gerçekten: O, hakikaten düşmanlarıydı çünkü. (Rilke, 1966: 146)¹¹

Valéry, *tanıdığım olağanüstü kişiler arasında, en büyüleyici olanlardan biri ve en esrarlı olanı* diyerek tanımladığı Rilke'nin yalnızlığı varoluşunun bir koşulu gibi gördüğünü ve *militan yalnızlığım, kutsal yalnızlığım* dediği yalnızlığını gittiği her yere beraberinde götürdüğünü söyler (Oflazoğlu, 1976: 10, 22).

Burada Behçet Necatigil'in Rilke'den “Yalnızlık” ve “Ciddi Saat” adlı şiirleri çevirdiğini de hatırlatmakta yarar var. Hatta “Yalnızlık” baş-

¹¹ Rilke, *Genç Bir Şaire Mektuplar* adlı eserinde de “Topu topu tek bir yalnızlık vardır, o da büyüktür, kolay katlanılacak gibi değildir. (...) Bizlere gereken yalnızlıktır, büyük, içsel bir yalnızlık.” diyecektir. (Rilke, 2001, 33)

lıklı şiirin ilk dizesi, Necatigil'in ölümünden sonra kızı Ayşe Sarısayın tarafından bir araya getirilen çeviri şiirlerinin de adını oluşturacaktır: "Yalnızlık Bir Yağmura Benzer"¹².

Behçet Necatigil bir söyleşisinde, insanın varlığının gayesini sorgulayan Rilke'yi "modern çağın bir mistiği" olarak görür ve ondaki "hikmet" in Batı kültüründeki gibi sadece düşünceden değil, gönülden, yalnızlıktan, lirizmden geldiğini söyler:

- 'Doğu'nun 'hikmet anlayışı, sadece beşerî kaynaklara dayanmıyor Batı'da olduğu gibi. Çünkü Doğu, yani biz, 'mutlak hakikat'e varmış bir toplumuz. Hikmet'in asıl kaynağı da bizde bu. Hikmeti bir de bu açıdan ele alırsak, ne diyebiliriz?

- Doğu hikmetinin yüceliği tasavvuftan doğuyor. Batı'daki hikmet yalnız zihinden, düşünce keskinliğinden doğan bir hikmettir. Goethe de hakîm, bilge bir şairdir. Fakat İslâm felsefesindeki, tasavvuftaki rintlikten, deryadillikten, Tanrı'ya yaklaşma çabasından yeni feragattan haberdar olmadığı için, Batı hikmeti akıldan sâdır olur. Bizde gönülden huruç eder, yükselir. Bizde gönülden geldiği için Doğu hikmeti liriktir. İnsanı düşündürdüğü oranda coşturur. Sakin bir coşmadır bu. Öteki felsefi bir serinkanlılıkla yalnız bizi düşünmeye davet eder. Doğu hikmeti bizi kendine çeker, onunla birlik oluruz. Derviş şairlerimizin, Tekke edebiyatımızın üstünlüğü budur.

Bu mistisizm, Batı'daki şairleri de etkilemiştir. Ben bu anda bir eserini çevirdiğim için Rilke'yi hatırlıyorum. **Rilke mistik bir şairdir.** Çünkü ondaki hikmet yalnız düşünceden gelme bir hikmet değildir. Gönülden gelen, mizacından gelen, **yalnızlıklarından, lirizminden gelen bir hikmettir.** Dünyayı yadırgamasından, Tanrı ile arasına girmiş olan engelleri garipsemesinden doğan bir bilgeliktir, Rilke'nin bilgeliği. Bunu **sembolistlerde** de bulmak mümkün. **Baudelaire** şirret bir dünyaperest miydi sade? Baudelaire'deki hüznü, Baudelaire'deki melankoli de bir nevi mistik naçarlıktır. İltica edeceği tek liman olarak mistisizmi de bir bakıma agrandize edilmiş ya da dünya çamuru ile fazla karıştırıldığı için, bulandırılmış bir Doğu mistisizmidir, diye düşünmek istiyorum. (Necatigil, 1999b: 136-137)

¹² Behçet Necatigil, *Yalnızlık Bir Yağmura Benzer* (Çeviri Şiirler); (Düz.: Ayşe Necatigil); Adam Yay., İstanbul 1984. Şiirlerin yer aldığı sayfa numaraları: 29-30.

Necatigil'in Rilke için yaptığı bu tespite benzer bir tespiti de Tanpınar Necatigil için yapar. Tanpınar "Türk Edebiyatında Cereyanlar" başlıklı yazısında Behçet Necatigil'in, yalnızlık hissini "insanlığın tek kaderi gibi" gördüğünden söz etmektedir:

Rainer Maria Rilke'den M. L. Brigge'nin Notları'nı Türkçeye çeviren Behçet Necatigil, şiirinin karakteristiğini yapan tam bir şekil ve dil inkârı içinde, insanın tek kaderi gibi ve sessizce razı olduğu bir yalnızlık hissini anlatır. (1977: 118)

Necatigil, ölümünden kısa bir süre önce kaleme aldığı bir yazısında da yalnızlık konusuna değinir. Bu yazıda Necatigil, Rauf Mutluay'ın Ziya Osman Saba üzerine yapmış olduğu bir yorumunda geçen "yalnızlık ve acı ortaktır" sözlerini aktardıktan sonra Françoise Mauriac'ın Orhan Gürsel tarafından çevrilen "Şiir ve Yalnızlık"¹³ yazısını da hatırlatarak "şiirin (ve genellikle edebiyatın) sonsuz kaynaklarını, ortak bir pınar olan yalnızlığın beslediğini" söyleyecektir.

Behçet Necatigil, Sait Faik Abasıyanık'ın hikâyeleri üzerine yapmış olduğu bir konuşmasında ise bu hikâyelerde dikkatini çeken yalnızlıkla ilgili şunları söyler:

Yine Havuz Başı'nda 'Parkların Sabahı, Akşamı, Gecesi' hikâyesine başlarken şöyle der: 'Milyonluk şehirlerde de yaşasa, insanoğlunun içinde yalnızlık, kendi içine çekilme, sinme günleri doludur.' On, on iki satır aşağıda devam eder: 'Böyle günlerimizin en kaçılacak yeri bir oda değildir elbet. Bir eğlence yeri de olamaz. Ben kendi nefsimde böyle günlerimde parklara giderim.' (1999b: 201)

Yalnızlık bir anlamda içe yönelmektir. İçe yönelebilmek için de önce dışarı çıkmak gerekir. Dışarı ise tehlikelerle doludur. Dışarının "ayartıcı" ve rahatsız edici kalabalığından bir sığınak gibi eve; evde de tıpkı Montaigne'in benzetmesindekine benzer bir odaya çekilmelidir:

Montaigne'in yalnızlık üzerine bir denemesini¹⁴ hatırlarım hep: Bir dükkândan bahseder. Gündelik hayatın gürültüleriyle dolu, alışverişlerle yüklü bir dükkân. Ve biz ordan oraya, bir müşteriden

¹³ *Türk Dili*, S.112, 1 Ocak 1961.

¹⁴ İlgili paragraf tam olarak şöyledir: "İnsanın, olanak varsa karısı, çocuğu, parası ve hele sağlığı olmalı, ama mutluluğunu yalnız bunlara bağlamamalı. Kendimize dükkânın arkasında, yalnız özgürlüğümüzü, kendi sultanlığımızı kurmalıyız. Orada, yabancı hiçbir konuğa yer vermeksizin kendi kendimizle her gün baş başa verip dertleşmeliyiz." (Montaigne; *Denemeler*, Çev.: Sabahattin Eyuboğlu, 30. Bs., Cem Yay., İstanbul 1999, s. 62).

ötekine koşan, işi başından aşkın bir tezgâhtar yahut dükkân sahibi-yizdir. Ama yalnızca, bu telâşlı hayat, gün boyu o dükkân bizim saadetimiz olabilir mi? Hayır! Dükkânın arkasında tamamen bize ait küçük bir oda olmalı. Zaman zaman oraya sığınmalı, gerçek hürriyetimize o kısa aralıklarda orada kavuşmalıyız. (Necatigil, 1999b: 76)

Tanpınar'ın bir denemesinde Ahmet Haşim için "hayatı kasten daralttığı"ndan söz ettiğine değinen Hilmi Yavuz, bu sözün Necatigil için daha geçerli olacağını söyler. Sınırlı sayıda insanla temas, ev iş hayatı arasında sadece odasında mutlu olan hocası için Hilmi Yavuz, "Odası Dünyadan Büyük Şair" nitelemesini kullanır. (2010: 23) Gerçekten zaman gibi mekânın da göreceliğinden söz edebiliriz. Gaston Bachelard, "en büyük hapisanenin dışarısı" olduğunu söyler. Bu bağlamda Necatigil'in "Dışarda" şiirini de hatırlamak gerekir. (Necatigil, 2002: 125)

İçe yönelme durumunda süjenin, dış dünyadan ve onun parçaları olan 'eşya'dan (objelerden) da mümkün mertebe kendini soyutlaması gerekir. Ancak bu durumda süje, iç dünyasının derinliklerini keşfe çıkabilecektir:

Dışarıyı dinleme, içerideyim / Kımıldayan perdenin şimdi az berisinde. / İnsan kimi geceler niçin uğrar dışarı? / Bir gerçeğin içinde kendini dinlediyse. (Necatigil, 2002: 213)

Necatigil, bu şiiriyle ilgili olarak kendisine yöneltilen bir soruya şöyle yanıt verir:

- 'İçerde' şiirinizde 'dışarıyı dinleme, içerdeyim' derken kaçınılmaz **yalnızlık** nedir sizce?

- Bizi biz eden kaçışlardır, kenara çekilişlerdir. Kalabalıklırların ortasında kendi **yalnızlığını** sürdürüp bir kozayı olgunlaştırmaktır. Bütün çalışmalar bir **yalnızlığı** gerektirir. İçinde birikene eğilen, 'içeriye' dinleyen kişi, dışarda söylenenlerden daha çok şey duyar." (Necatigil, 1999b: 38)

Sonra yalnızlıklara hem neden kaçılmıştı? /Uzayıp giderken alay kimilerinde, / Görmezden gelecek saygılı bakışları / Arardı bir gizli özlem içinde (Necatigil, 2002: 210)

Ya biz böyle nelerden kaçartız? / Çalarlar da kapımızı. / Ama sıfır çarpı yalnızlık / Toplasalar hepimizi (Necatigil, 2002: 213)

Yalnızlığın başka insanlarla olan ilişkilerde belirginleştiğini söyleyen Borgna gibi, Ortega y Gasset de yaşamını bizimle aynı çizgide sürdürecektir kişileri aradığımızı, bunun için dostluk ya da aşk gibi insanî

değerlerin ardından gittiğimizi söyler. Ona göre aşk da iki yalnızlığın değiş tokuşundan başka bir şey değildir:

Yaşamımız olan o çaresiz kökten yalnızlığın dibinden hep bir o kadar kökten eşlik arayışıyla çıkarız. Yaşamı bizimkiyle bir potada eriyecek, girift olacak kişiyi ararız. Bunun için en değişik girişimlerde bulunuruz. Bir tanesi dostluktur. Ama en yücesi aşk dediğimiz şeydir. Gerçek aşk iki yalnızlığı değiş tokuş etme çabasından başka bir şey değildir. (Gasset, 2011: 61)

Varoluşsal yalnızlığın çaresi olmadığını söyleyen Irvin Yalom ise, bu türden yalnızlıktan kurtulma çabalarının insan ilişkilerini zedelediğini, kendi yalnızlıklarından kurtulmak için evliliği “kalkan” olarak gören bu gibi kişilerin kurdukları evliliklerin başarısız olduğunu söylemektedir:

Varoluşsal yalnızlığın gerçek bir çözümü olmamakla birlikte, terapistler sahte çözümlerin önüne geçmek durumundadır. Kişinin yalnızlıktan kurtulma çabaları diğer insanlarla ilişkilerini baltalayabilir. Pek çok dostluk ya da evlilik, insanların birbiriyle ilişki kurması ve birbirini sevmesi yerine, bir kişinin bir diğerini yalnızlığa karşı bir kalkan olarak kullanması nedeniyle başarısızlığa uğramıştır. (2016: 20)

Necatigil’in *Kareler/Aklar* adlı şiir kitabının “Kareler” bölümünde yer alan “Evlilik” şiirinde de yalnızlığın böyle bir sığınma durumu olduğu ama asla giderilemeyeceği şöyle dile getirilir:

Çıkar / yalnızlığından / boşluk / dönerken /

bir yalnız / bir yalnız / çeker yalnızlığına (2002: 291)

Eski Toprak adlı şiir kitabında bulunan “Besinler” adlı şiirinde de *Yalnızlık gururu besliyor* diyen Necatigil’in, “derviş” kelimesini de “sabır, katlanma ve yalnızlığa çekilme” olarak kullandığını (Taşçıoğlu, 2006: 204), bu bağlamda sözünü ettiği yalnızlığın âdeta Ortega y Gasset’in sözünü ettiği din büyüklerinin çekildiği yalnızlığa (Gasset, 2016: 48) denk düştüğünü de hatırlamak yerinde olacaktır.

Rüzgârda gül yaprakları sultan saçları / Geçtik parklardan oysa / Oysa derviş odalarda yalnızlık gerekirdi / Ve hazırlanmak (Necatigil, 2002: 183)

Bütün bunların dışında Necatigil’in mektuplarında da yalnızlık konusuna ilişkin dikkatlerine rastlarız. Örneğin, 8/9 Ağustos 1938 tarihli mektubunda bir akrabasını ziyarete gittiğini ve orada evin genç kızıyla aralarında geçen konuşma sırasında kızın evde yalnız kalmaktan korkmayışına hayran kalır:

Yalnızlıktan neye korkayım. –Bu cümleleri uydurmuyorum. Bilhassa müteakip cümleleri.- Doğarken yalnız doğarız. Bizi anlayan var mı o anda. Ya ölürlen. Yine yalnızız. Ama başucumuzda ağlayanlar varmış ne çıkar. Kim inanır. Onların hepsi, içlerinde öleden fazla yaşayacak olmanın sevincini duymaktadırlar. Bilmiyor gibi söylüyorsunuz. Sonra kendimden neye korkayım. (Necatigil, 2001: 30).

Yine, Tahir Alangu'ya yazmış olduğu 23 Ağustos 1938 tarihli bir mektubunda da yalnızlıkla ilgili olarak şunları söyler:

Ebedi korkuma ebediyyen mahkûmum. Ebediyyen. Yalnızlığa mahkûm. Keşke lânete olaydım da yalnızlığa olmayaydım. Dünyada, kendimi yalnız hissettiğim nispette korkuyorum. Zaten sırf yalnız olmadığımı kendime kabul ettirmek ve nefsimi aldatmak için değil midir ki bir kıza tutunmak istedim oysa o bana ne getirebilirdi. Hadi diyelim birkaç gün için birkaç teselli. Sonrası? Ve boş saatlerde yalnızlık büsbütün devleşiyor. (Necatigil, 2001: 33).

Salâh Birsal'e yazdığı 25 Temmuz 1968 tarihli mektubunda ise günlük koşuşturmalar arasında yazışmalarındaki aksaklığa sebep bulamazken “eğer” der *Kendimizi büyük yalnızlıklara, tükenmelere alıştırmak, hazırlamaksa bu, iyi bir bakıma. Fakat altta hatırlanmalar, vefasızlıklarımızın utancı- onları nasıl susturmalı?* (Necatigil, 2001: 113). İnsanın kendini büyük yalnızlıklara alıştırmayı, hazırlaması... Bu ifadenin üzerinde dikkatle durmak gerekir diye düşünüyoruz. Zira geciktirilmiş bir cevabî mektuba yazılmış edebî bir mazeretten çok felsefi derinliği olan bir ifadedir bu. Çünkü Necatigil, yaptığıın bilincinde otantik yani “sahih” bir şairdir. Kendisiyle yapılan bir söyleşide sanatçının birikimine ilişkin söyledikleri bunu kanıtlar niteliktedir:

Sanatçı bir prizma gibi üzerine düşen ışınları kendi renklerine bulayarak, özümleyerek yansıtan adamdır. Bu çerçeve içine kendi öz geçmişi girer, yaşadığı hayat şartları – okuduğu eserler girer. Kısaca, kitaplar ve hayat hepimizi besleyen iki ana kaynaktır. (Necatigil, 1999b: 109)

Sonuç

Yalnızlık insanlığın en temel duygularından biri olduğu gibi edebiyatın da en önemli temlerinden biridir. Sanatçıların evrensel olma yolunda insanlığın temel ve ortak yönlerinden yararlandıkları bilinen bir gerçektir. Behçet Necatigil, bu bağlamda insanlığın tüm ortak geçmişinden yararlanmaya çalışan otantik bir şairdir.

Sanatın merkezinde insan vardır. Sanatçının da bu konuda üzerine düşen “sanatın ebedî konusu olan insanı çeşitli yönleriyle, çeşitli kıvranış veya kurtuluşlarıyla tanıtabilmek için ilk şart şairin kendine bir çevre çizmesi!”dir (Necatigil, 1999:b 175) diyen Necatigil’in Alman Filolojisi’nde öğrendiği Almancası Batı kültürünün kapılarını kendisine Almanca üzerinde açmıştır. Bu sayede tanıştığı Rainer-Maria Rilke’nin eserlerinde bulunduğu ruh akrabalığının, Behçet Necatigil’in ve eserlerinin üzerindeki etkisi büyüktür. Necatigil’in Rilke’den dilimize kazandırdığı *Malte Laurids Brigge’nin Notları* adlı eser, Batı’da başlı başına incelemelere konu olmuş çok önemli bir eserdir. Behçet Necatigil, Rilke’nin gerek bu eserinde gerekse şiirlerinde görülen bu yalnızlıktan büyük ölçüde etkilenmiştir. Rainer-Maria Rilke’den çevirdiği bir şiirin de (*Yalnızlık Bir Yağmura Benzer*) yalnızlık üzerine olması tesadüf değildir.

Sonuç olarak, Doğu’dan Batı’ya kadar geniş bir kültürel birikime sahip olan Behçet Necatigil’in eserlerinde görülen yalnızlık, yazarın sadece kendi içe dönük mizacından kaynaklanan sıradan bir yalnızlık değildir. Aksine bu yalnızlık, şairin çekingen mizacından da beslenen ve Rainer-Maria Rilke gibi içsel, büyük bir “varoluşsal yalnızlık”tır. Sanatçı bu yalnızlığı sadece insanî bir durum, kelime veya konu olarak değil, şiirlerinin çıkış noktası olarak da ele almıştır. Bu yüzden de Necatigil’in eserlerindeki yalnızlık, Borgna’nın sözünü ettiği, üretken, yaratıcı bir yalnızlıktır. İnsanî öze ilişkin bir duygu olarak bu ‘varoluşsal yalnızlık’, Necatigil’in eserlerine felsefî derinlik de katan önemli bir özelliktir.

KAYNAKLAR

- AYTAÇ, Gürsel (1983), *Çağdaş Alman Edebiyatı*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.
- BORGNA, Eugenio (2015), *Ruhun Yalnızlığı*, (Çev.: Meryem Mine Çilingiroğlu) Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- CEMAL, Ahmet (2014), “*Rainer Maria Rilke*”, *Bütün Şiirlerinden Seçmeler*, Türkiye İş Bankası Kültür Yay., İstanbul.
- ÇETİN, Nurullah (1997), *Behçet Necatigil (Hayatı, Sanatı, Eserleri)*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara.
- FUCHS, Traugott (1948), “Önsöz”, *Malte Laurids Brigge’nin Notları*, (Çev.: Tietze-Necatigil), Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara.
- GASSET y Ortega (2011), *İnsan ve “Herkes”*, Metis Yay., İstanbul.
- NECATİGİL, Behçet (1975), “Doğumunun 100. Yıldönümünde ‘Hayat Sarhoşu’ Rilke: Ölümün anlamını Kavrama, onu hayata ekleme çabası harçayan Alman şairi”, *Milliyet Sanat*, S. 162, 12 Aralık 1975, s. 15.
- _____ (1999a), *Düzyazılar I*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.

- _____ (1999b), *Düzyazılar II*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- _____ (2001), *Mektuplar*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- _____ (2002), *Şiirler*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- OFLAZOĞLU, A. Turan (1976), “Önsöz”, *Seçme Şiirler (R. M. Rilke)*, Cem Yay., İstanbul.
- ÖZGÜ, Melâhat (1948), “‘Malte Laurids Brigge’nin Notları’ Tercümesi Dolayısıyla”, *Tercüme*, C. VIII, S.: 47, Eylül-Ekim.
- ÖZOĞUZ, Yüksel (2008), “Giriş”, *Dua Saatleri Kitabı (Rainer Maria Rilke)*, Yapı Kredi Yay., İstanbul.
- PAZARKAYA, Yüksel (2016), *Unutulmak İsteyen Şair Behçet Necatigil 100 Yaşında*, Sözcükler Yay., İstanbul.
- RILKE, Rainer Maria (1948), *Malte Laurids Brigge’nin Notları*, (Çev.: Tietze-Necatigil), Millî Eğitim Bakanlığı Yay., Ankara.
- _____ (1966), *Malte Laurids Brigge’nin Notları*, (Çev.: Behçet Necatigil), de Yay., İstanbul.
- _____ (2001), *Genç Bir Şaire Mektuplar*, (Çev.: Kâmuran Şipal), Cem Yay., İstanbul.
- TARIM, Rahim (2002); *Kültür, Dil Kimlik: Behçet Necatigil’in Şiir Dünyası*, Özgür Yay., İstanbul.
- TANPINAR, Ahmet Hamdi (1977), *Edebiyat Üzerine Makaleler* (Haz.: Zeynep Kerman), Dergâh Yay., İstanbul.
- TAŞÇIOĞLU, Yılmaz (2006), *Dar Vakitlerde Geniş Zamanlar: Behçet Necatigil’in Şiiri*, 3F Yay., İstanbul.
- TAYANÇ, Tunç (2016), “Tercüme Bürosu, Tercüme ve Behçet Necatigil”, *Sözcükler*, Mart-Nisan 2016/2.
- YAVUZ, Hilmi (2010), “Odası Dünyadan Büyük Şair: Behçet Necatigil”, *Bellegin Kuytularından*, Timaş Yay., İstanbul.
- YALOM, Irvin D. (2016), *Aşkın Celladı ve Diğer Psikoterapi Öyküleri*, (Çev.: Handan Saraç), Remzi Kit., İstanbul.
- YAŞAR, M. Ruhat (2007), “Yalnızlık”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 17, S.: 1, s. 237-260, Elâzığ. (Erişim: <http://web.firat.edu.tr/sosyalbil/dergi/arsiv/cilt17/sayi1/237-260.pdf>)